

transitur ad caput, et tamen non receditur ab una eademque persona. Una enim persona loquitur dicens: « Sicut » sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento¹; » et tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, id est, quid Christo, quid Ecclesiae conveniat, utique intelligendum est.

CAPUT XXXII.

Regula secunda Tichonii.

XLV. SECUNDA est de Domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit appellari; non enim revera Domini corpus est, quod cum illo non erit in aeternum: sed dicendum fuit, de Domini corpore vero atque permixto, aut, vero atque simulato, vel quid aliud: quia non solum in aeternum, verumetiam nunc hypocrisis non cum illo esse dicendi sunt, quamvis in ejus esse videantur Ecclesia. Unde poterat ista regula et sic appellari, ut diceretur de permixta Ecclesia. Quae regula lectorem vigilantem requirit, quando Scriptura cum ad alios jam loquatur, tanquam ad eos ipsos, ad quos loquebatur, videtur loqui; vel de ipsis, cum de aliis jam loquatur; tanquam unam sit utrorumque corpus, propter temporalem commixtionem et communionem sacramentorum. Ad hoc pertinet in Canticis Canticorum, « Fusca sum et speciosa ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis² ». Non enim ait: Fusca fui ut tabernacula Cedar, et speciosa sum ut pelles Salomonis; sed utrumque se esse dixit, propter temporalem unitatem intra una retia piscium bonorum et malorum³. Tabernacula enim Cedar ad Ismaelem per-

¹ Isai. lxi, 10. — ² Cant. i, 5. — ³ Matth. xii, 47.

tinent⁴, qui non erit haeres cum filio libera⁵. Itaque cum de bona parte Deus dicat: « Ducam caecos in viam, quam » non noverunt, et semitas quas non noverunt calcabunt; » et faciam illis tenebras in lucem, et pravam in directum: » haec verba faciam, et non derelinquam eos⁶; », mox de alia parte, quae male permixta est, dicit, « Ipsi autem » conversi sunt retro⁴; », quamvis alii jam significantur his verbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in uno erunt. Ipse est quippe ille servus commemoratus in Evangelio⁶, cujus Dominus cum venerit, dividet eum, et partem ejus cum hypoceitis ponet.

CAPUT XXXIII.

Regula tertia Tichonii.

XLVI. TERTIA regula est de promissis et Lege, quae alio modo dici potest de spiritu et littera, sicut nos eam appellavimus, cum de hac re librum scriberemus⁶. Potest etiam sic dici, de gratia et mandato. Haec autem magis mihi videtur magna quaestio quam regula, quae solvendis quaestionibus adhibenda est. Haec est quam non intelligentes Pelagiani, vel condiderunt suam haeresim, vel auxerunt. Laboravit in ea dissolvenda Tichonius bene, sed non plene. Disputans enim de fide et operibus, opera nobis dixit a Deo dari merito fidei; ipsam vero fidem sic esse a nobis, ut nobis non sit a Deo. Nec attendit Apostolum dicentem: « Pax fratribus et charitas cum fide a » Deo patre et Domino Jesu Christo⁷. » Sed non erat

⁴ Gen. xxi, 10. — ⁵ Gal. iv, 30. — ⁶ Isai. xlii, 16. — ⁷ Ibid. 17. — ⁸ Matth. xxiv, 51. — ⁹ Liber de Spiritu et Littera. — ¹⁰ Eph. vi, 23.

expertus hanc hæresim, quæ nostro tempore exorta, multum nos, ut gratiam Dei, quæ per Dominum nostrum Jesum Christum est, adversus eam defenderemus, exercuit: et secundum id quod ait Apostolus: « Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis¹ », multo vigilantiores, diligentioresque reddidit, ut adverteremus in Scripturis sanctis, quod istum Tichonium minus attentum, minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum illius esse, qui ejus mensuram unicuique paritür: Ex qua sententia quibusdam dictum est, « Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, verumetiam ut pro eo patiamini? » Unde quis dubitet utrumque esse Dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit utrumque donatum? Plura sunt et alia testimonia, quibus id ostenditur: sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sæpissime ista egimus.

CAPUT XXXIV.

Regula quarta Tichonii.

XLVII. QUARTA Tichonii regula est *de specie et genere*. Sic enim eam vocat, volens intelligi speciem partem, genus autem totum, cujus ea pars est, quam nuncupat speciem, sicut unaquæque civitas pars est utique universitatis gentium: hanc ille vocat speciem; genus autem omnes gentes. Neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est, quæ a dialecticis traditur, qui inter partem et speciem quid intersit acutissime disputant, Eadem

¹ 1 Cor. xi, 19. — ² Phil. 1, 29.

ratio est, si non de unaquaque civitate, sed de unaquaque provincia vel gente vel regno tale aliquid in divinis reperitur Eloquis. Non solum enim, verbi gratia, de Jerusalem, vel de aliqua gentium civitate, sive Tyro, sive Babylonia, sive alia qualibet dicitur aliquid in Scripturis sanctis, quod modum ejus excedat, et conveniat potius omnibus gentibus: verumetiam de Judea, de Ægypto, de Assyria, et quacunque alia gente, in qua sunt plurimæ civitates, non tamen totus orbis, sed pars ejus est, dicitur quod transeat ejus modum, et congruat potius universo, cujus hæc pars est; vel sicut iste appellat, generi, cujus hæc species est. Unde et in notitiam vulgi verba ista venerunt, ut etiam idiotæ intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocumque præcepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus: sicut ea quæ de Salomone dicuntur, excedunt ejus modum, et potius ad Christum vel Ecclesiam, cujus ille pars est, relata clarescunt.

XLVIII. Nec species semper exceditur; sæpe enim talia dicuntur, quæ vel ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant: sed cum a specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente Scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie, quod in genere potest melius et certius invenire. Facile quippe est illud quod ait propheta Ezechiel: « Domus Israël habitavit in terra, et polluerunt illam in via sua et in idolis suis et peccatis suis, secundum immunditiam » menstruatæ facta est via eorum ante faciem meam. Et effudi iram meam super eos, et dispersi illos inter nationes, et ventilavi eos in regiones; secundum vias eorum, et secundum peccata eorum judicavi eos¹. » Facile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israël, de

¹ Ezech. xxxvi, 17-19.

quæ dicit Apostolus : « Videte Israël secundum carnem ¹ : » quia hæc omnia carnalis populus Israël et fecit, et passus est. Alia etiam, quæ sequuntur, eidem intelliguntur populo convenire : sed cum cœperit dicere : « Et sanctificabo nomen meum sanctum illud magnum, quod pollutum est inter nationes, quod polluitur in medio carum; et scient gentes, quia ego sum Dominus ² : » jam intentus debet esse, qui legit, quemadmodum species excedatur, et adjungatur genus. Sequitur enim et dicit : « Et dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum, et accipiam vos de gentibus, et congregabo vos ex omnibus terris, et inducam vos in terram vestram; et aspergam vos aqua munda, et mēndabimini ab omnibus simulacris vestris, et mundabo vos : et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo in vos : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum dabo in vos : et faciam ut in iustitiis meis ambuletis, et judicia mea custodiat, et faciatis : et habitabit in terra, quam dedi patribus vestris ; et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum ; et mundabo vos ex omnibus immunditiis vestris ³. » Hoc de Novo Testamento esse prophetatum, ad quod pertinet non solum una gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est, « Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquæ salvæ fient ⁴ ; » verum etiam cæteræ gentes, quæ promissæ sunt patribus eorum, qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur et lavacrum regenerationis hic esse promissum, quod nunc videmus omnibus gentibus redditum : et illud quod ait Apostolus, cum Novi Testamenti gratiam commendaret, ut in comparatione Veteris emineret : « Epistola nostra vos

¹ 1 Cor. x, 18. — ² Ezech. xxxvi, 23. — ³ Ibid. 24-26. — ⁴ Isai. x, 22.

» estis, scripta, non atramento, sed Spiritu Dei vivi ; » non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus ¹, » hinc esse respicit et perspicit ductum ubi iste Propheta dicit : « Et dabo vobis cor novum, et Spiritum novum dabo in vos, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum ². » Gor quippe carneum, unde ait Apostolus « Tabulis cordis carnalibus, » a corde lapideo voluit vita sentiente discerni, et per vitam sentientem significavit intelligentem. Sic fit Israël spiritalis, non unius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt Patribus in eorum semine, quod est Christus.

XLIX. Hic ergo Israël spiritalis ab illo Israël carnali, qui est unius gentis, novitate gratiæ, non nobilitate patriæ, et mente, non gente distinguitur : sed altitudo prophetica, dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc : et cum jam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum loqui videtur ; non intellectum Scripturarum nobis quasi hostiliter invidens, sed exercens medicinaliter nostrum. Unde et illud quod ait : « Et inducam vos in terram vestram, » et paulo post, tanquam idipsum repetens, « Et habitabit, inquit, in terra, quam dedi patribus vestris ³, » non carnaliter sicut carnalis Israël, sed spiritaliter sicut spiritalis debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula et ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in æternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viventium ; ipsa intelligenda est patribus data, quando eis certa et incommutabili Dei voluntate promissa est : quoniam ipsa promissionis, vel prædestinationis firmitate jam data est, quæ danda suo tempore a patribus credita est : sicut de ipsa gratia quæ sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait : « Non secundum opera nostra, sed secundum suum pro-

¹ 2 Cor. iii, 2. — ² Ezech. xi, 19, et xxxvi, 26. — ³ Id. xxxvi, 24 et 28.

» positum et gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu
 » ante sæcula æterna, manifestata autem nunc per ad-
 » ventum Salvatoris nostri¹. » Datam dixit gratiam,
 quando nec erant adhuc quibus daretur: quoniam in
 dispositione ac prædestinatione Dei jam factum erat,
 quod suo tempore futurum erat, quod ipse dicit manifesta-
 tum. Quamvis hæc possint intelligi et de terra futuri sæ-
 culi, quando erit cœlum novum et terra nova², in qua
 iniusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur piis,
 quod ipsa sit terra eorum, quæ ulla ex parte non erit
 impiorum: quia et ipsa similiter data est, quando danda
 firmata est.

CAPUT XXXV.

Regula quinta Tichonii.

L. QUINTAM Tichonius regulam ponit, quam *de tempo-
 ribus* appellat: qua regula plerumque inveniri vel conjici
 possit latens in Scripturis sanctis quantitas temporum.
 Duobus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo
 synecdoche, aut legitimis numeris. Tropus synecdo-
 che, aut a parte totum, aut a toto partem facit in-
 telligi: sicut unus Evangelista post dies octo factum
 dicit³, quod alius post dies sex, quando in monte Disci-
 pulis tantum tribus præsentibus facies Domini fulsit ut
 sol, et vestimenta ejus sicut nix⁴. Utrumque enim verum
 esse non posset, quod de numero dierum dictum est, nisi
 ille qui dixit, « Post dies octo, » intelligatur partem no-

¹ 2 Tim. I, 9, 10. — ² Apoc. XXI, 1. — ³ Luc. IX, 28. — ⁴ Matth.
 XXII, 1; et Marc. IX, 1.

vissimam dici, ex quo id Christus prædixit futurum, et
 partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis
 diebus duobus atque integris possuisse; is vero, qui dixit,
 « Post dies sex, » integros omnes et totos, sed solos me-
 dios computasse. Hoc modo locutionis, quo significatur a
 parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur
 quæstio. Pars enim novissima diei, quo passus est, nisi
 pro toto die accipiatur, id est, adjuncta etiam nocte præte-
 rita; et nox in cujus parte ultima resurrexit, nisi totus
 dies accipiatur, adjuncto scilicet die illucescente domi-
 nico, non possunt esse tres dies et tres noctes, quibus
 corde terræ prædixit futurum¹.

LI. Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius
 divina Scriptura commendat, sicut septenarium vel dena-
 rium, vel duodenarium, et quicumque alii sunt, quos
 legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerumque enim hu-
 jusmodi numeri pro universo tempore ponuntur: sicut,
 « Septies in die laudabo te², » nihil est aliud quam,
 « Semper laus ejus in ore meo³. » Tantumdem valent et
 cum multiplicantur, sive per denarium, sicut septuaginta
 et septingenti; unde possunt et septuaginta anni Jeremie
 pro universo tempore spiritaliter accipi⁴, quo est apud
 alienos Ecclesia: sive per se ipsos, sive per decem per decem,
 centum sunt; et duodecim per duodecim centum quadra-
 ginta quatuor; quo numero significatur universitas sanc-
 torum in Apocalypsi⁵. Unde apparet non solas tempo-
 rum quæstiones istis numeris esse solvendas, sed latius
 patere significationes eorum, et in multa prosperere. Ne-
 que enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora pertinet,
 sed ad homines.

¹ Matth. XII, 40. — ² Psal. CXXIII, 164. — ³ Id. XXXIII, 2. — ⁴ Jer. XXV, 11.
 — ⁵ Apoc. VII, 4.

CAPUT XXXVI.

Regula sexta Tichonii.

LII. *Sextam regulam Tichonius Recapitulationem* vocat, in obscuritate Scripturarum satis vigilanter inventam. Sic enim dicuntur quedam quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrentur, cum ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio revocetur: quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. Sicut in Genesi, « Et plantavit, inquit, Dominus Deus paradisum in Eden ad orientem, et posuit ibi hominem quem » formavit; et produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum, et bonum in escam¹; » ita videtur dictum tanquam id factum sit posteaquam factum posuit Deus hominem in paradiso; cum breviter utroque commemorato, id est quod plantavit Deus paradisum, et posuit ibi hominem, quem formavit, recapitulando redeat et dicat quod prætermiserat, quomodo scilicet paradisus fuerit plantatus, quia produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum et bonum in escam. Denique secutus adjunxit, « Et lignum vite in medio paradisi, et lignum » scientiæ boni et mali². » Deinde flumen, quo paradisus irrigaretur, divisum in quatuor principia fluviorum quatuor, explicatur, quod totum pertinet ad institutionem paradisi. Quod ubi terminavit, repetitit illud quod jam dixerat, et revera hoc sequebatur, atque ait: « Et sump- » sit Dominus Deus hominem, quem finxit et posuit eum » in paradiso³, etc. » Post ista enim facta ibi est positus

¹ Gen. II, 8, 9. — ² Ibid. — ³ Ibid. 15.

homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illie vigilanter intelligatur, qua reditur ad ea quæ fuerant prætermissa.

LIII. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noë, dictum est, « Hi filii Cham in » tribus suis, secundum linguas suas in regionibus suis » et in gentibus suis⁴. » Enumeratis quoque filiis Sem, dicitur, « Hi filii Sem in tribus suis secundum linguas » suas in regionibus suis et in gentibus suis⁵. » Et annectitur de omnibus, « Hæ tribus filiorum Noë, secundum » generationes eorum et secundum gentes eorum. Ab his » dispersæ sunt insulæ gentium super terram post dilu- » vium⁶. Et erat omnis terra labium unum, et vox una » omnibus⁷. » Hoc itaque quod adjunctum est, « Et erat » omnis terra labium unum, et vox una omnibus, » id est, una lingua omnium, ita dictum videtur tanquam eo jam tempore, quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium, una fuerit omnibus lingua communis: quod procul dubio repugnat superioribus verbis, ubi dictum est, « In tribus suis secundum lin- » guas suas. » Neque enim diceretur habuisse jam linguas suas singulæ tribus, quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis. Ac per hoc recapitulando adjunctum est, « Et erat omnis terra labium » unum, et vox una omnibus, » latenter narratione redeunte, ut diceretur quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua fuerint divisi per multas: et continuo de illa turris ædificatione narratur, ubi hæc eis iudicio divino ingesta est poena superbiæ; post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas.

LIV. Fit ista recapitulatio etiam obscurius: sicut in

⁴ Gen. x, 20. — ⁵ Ibid. 31. — ⁶ Ibid. 32. — ⁷ Id. xi, 1.

Evangelio Dominus dicit, « Die quo exiit Loth a Sodomis, pluit ignem de caelo, et perdidit omnes: secundum haec erit dies filii hominis, quo revelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non revertatur retro: meminerit uxoris Loth¹. » Numquid cum Dominus fuerit revelatus, tunc sunt ista servanda, ne quisque retro respiciat, id est, vitam praeteritam cui renuntiavit, inquirat; et non potius isto tempore, ut cum Dominus fuerit revelatus, retributionem pro eis, quae quisque servavit vel contempsit, inveniat? Et tamen quia dictum est, « In illa hora, » tunc putantur ista servanda, cum fuerit Dominus revelatus, nisi ad intelligendam recapitulationem, sensus legentis invigilet, adjuvante alia Scriptura, quae ipsorum Apostolorum adhuc tempore clamavit, « Filii, novissima hora est². » Tempus ergo ipsum quo Evangelium praedicatur, quosque Dominus reveletur³, hora est in qua oportet ista servari; quia et ipsa revelatio Domini ad eandem horam pertinet, quae die iudicii terminabitur.

CAPUT XXXVII.

Regula septima Tichonii.

L.V. SEPTIMA Tichonii regula est, eademque postrema, *de diabolo et ejus corpore*. Est enim et ipse caput impiorum, qui sunt ejus quodam modo corpus, iturum cum illo in supplicium ignis aeterni⁴: sicut Christus caput est

¹ Luc. xvii, 29-32; et Gen. xix, 26. — ² 1 Joan. ii, 18. — ³ Rom. ii, 5, et xiii, 11. — ⁴ Matth. xxv, 41.

Ecclesiae¹, quod est corpus ejus, futurum cum illo in regno et gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat *de Domino et ejus corpore*, vigilandum est ut intelligatur, cum de una eademque persona Scriptura loquitur, quid conveniat capiti, quid corpori; sic et in ista novissima, aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in ejus corpore possit agnosci, quod habet non solum in eis, qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam, qui, cum ad ipsum pertineant, tamen ad tempus miscentur Ecclesiae, donec unusquisque de hac vita exeat, vel a frumento palea ventilabro ultimo separetur². Quod enim scriptum est apud Isaiam, « Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens³, » et caetera, quae sub figura regis Babyloniae de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt in ipsa contextione sermonis, de diabolo utique intelliguntur: et tamen quod ibi dictum est, « Contritus est in terra, qui mittit ad omnes gentes, » non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus ejus, non ipse, conteritur, nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum fit ut pulvis, « Quem projecit ventus a facie terrae⁴. »

LVI. Haec autem omnes regulae, excepta una, quae vocatur *de promissis et Legge*, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicae locutionis, quae latius patet quam ut possit, ut mihi videtur, ab aliquo universa comprehendi. Nam ubicumque velut aliud dicitur ut aliud intelligatur, etsi nomen ipsius tropi in loquendi arte non invenitur, tropica locutio est. Quae cum fit tibi fieri solet, sine labore sequitur intellectus: cum vero ubi non solet, laboratur ut intelligatur, ab aliis magis, ab aliis minus, sicut magis minusve dona Dei sunt in ingenis hominum,

¹ Ephes. i, 22. — ² Luc. iii, 17. — ³ Isai. xiv, 12. — ⁴ Psal. i, 4.

vel adjutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendae sunt; sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus huc usque quantum visum est, satis egimus, non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilanter advertant, memoriterque retineant: verumetiam, quod est praecipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt quoniam « Dominus » dat sapientiam, et a facie ejus scientia et intellectus¹; a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acciperunt. Sed haec satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis, quae sentimus, sequenti volumine, quae Dominus donaverit, disseramus.

¹ Prov. II, 6.

LIBER IV.

HACTENUS DE INVESTIGANDO SCRIPTURAE SENSU, NUNC DEMUM AGITUR DE DISSERENDO.

ET QUAEVEM RHETORICAE ARTIS PRÆCEPTA AD HEIUS LIBRI INSTITUTUM PERTINERE NON VULT AUGUSTINUS; SED TAMEN SEMMA DILIGENTIA CHRISTIANI ORATORES PARTES PERSECUTUR: CUI SACRAMUM LITTERARUM AUCTORES ET DOCTORES ECCLESIASTICOS DICENDI SAPIENTIA, IMO ET ELOQUENTIA LONGE PRESTANTISSIMOS IMITANDOS PROPOKIT, EX EORUM SCRIPTIS ELOCUTIONIS EXEMPLA IN VARIO DICENDI GENERE SUBJCIENS. POSTEREO IPSUM ECCLESIASTEM HORTATUR, UT IMPRIMI ORATIONI DET OPERAM; ET QUOD VERBIS DOGET ALIOS, ID OMNINO VITA ET MORIBUS PRÆSTET.

PROLOGUS.

Qua de re agendum in hoc libro.

I. Hoc opus nostrum¹ quod inscribitur de *Doctrina christiana*, in duo quaedam fueram prima distributione partitus. Nam post proecium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, « Duæ sunt res, inquam, quibus » nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi » quae intelligenda sunt, et modus proferendi quae intel- » lecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea » disseremus. » Quia ergo de inveniendi multa jam diximus, et tria de hac una parte volumina absolvimus, Domine adjuvante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri potuerit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

¹ Vide D. Gullon tom. XXI, pag. 96-112.